

พุทธศิลป์กับการปกครองในล้านนา : กรณีศึกษาพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

Buddhist art and governance in Lanna: Phra That Lampang Luang, Lampang Province

พระสมุห์กิตติพงษ์ กิตติวิโส (สมณะ)

Phrasamu Kittiphong Kittiwangso (Samana)

มูลนิธิวัดพระธาตุศรีมงคล จังหวัดลำปาง

The Foundation of phrathat srimongkol

Corresponding Author, Email: lolayjung1995@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์และการปกครองในบริบทของล้านนา โดยเน้นไปที่จังหวัดลำปาง ซึ่งถือเป็นเมืองสำคัญในยุคศรีล้านนา การวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศิลป์ ไม่เพียงในฐานะศิลปะที่สะท้อนศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ชนชั้นปกครองใช้ในการเสริมสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงของอำนาจรัฐ โดยเฉพาะผ่านวัดและศิลปกรรม เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ และจิตรกรรมฝาผนัง วัดพระธาตุลำปางหลวงถือเป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างศิลปะ ศาสนา และการเมืองในล้านนา บทความนี้ยังวิเคราะห์พุทธศิลป์ในมุมมองของรัฐศาสตร์ โดยใช้แนวคิด “ซอฟท์พาวเวอร์” และการสร้างเอกลักษณ์ทางการเมืองเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของศิลปกรรมในเชิงโครงสร้างทางสังคมและการปกครองล้านนา

คำสำคัญ : พุทธศิลป์, การปกครอง, ล้านนา, พระธาตุลำปางหลวง

Abstract

This article examines the relationship between Buddhist art and governance in the context of Lanna, focusing on Lampang Province, an important city during the Sri Lanna period. This analysis highlights the role of Buddhist art not only as an art that reflects Buddhist faith, but also as an important tool used by the ruling class to reinforce the legitimacy and stability of state power, especially through temples and artifacts such as Buddha images, pagodas, and mural paintings. Wat Phra That Lampang Luang is a case study demonstration Lanna's links between art, religion, and politics. This article also analyzes Buddhist art from a political science perspective, using the concept of "soft power" and the construction of political identity to understand art's role in Lanna's social structure and governance

Keywords: Buddhist art, Government, Lanna, Phra That Lampang Luang

บทนำ

ล้านนาเป็นอาณาจักรสำคัญในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีบทบาทโดดเด่นในด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และการปกครอง นับตั้งแต่ก่อตั้งอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปกครองล้านนาได้พัฒนาระบบการปกครอง ที่เชื่อมโยงลึกซึ้งกับพระพุทธศาสนา โดยใช้ศาสนาและศิลปะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความชอบธรรม และการสนับสนุนจากสังคม ศิลปกรรมที่ปรากฏในล้านนา เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ล้วนสะท้อนถึงบทบาทของศิลปะในฐานะสื่อกลางระหว่างอำนาจทางการเมืองและศาสนา วัดเป็นแหล่งรวบรวมของงานศิลปกรรมที่สำคัญของชุมชน ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม นาฏกรรม และสถาปัตยกรรม (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2543) พุทธศิลป์ มีรากฐานที่ผูกพันกับวิถีดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทย ภาพเขียนพุทธปฎิมา สิ่งก่อสร้าง วรรณกรรม กระทั่งแม้การตกแต่ง ซึ่งศิลปะแขนงต่าง ๆ ได้รับการกล่าวขานว่า เป็นพุทธศิลป์ ด้วยเหตุผล คือ เพราะสร้างขึ้นในปริมณฑลของวัด มีเนื้อหาสาระ

และเกี่ยวข้องกับพระศาสดา เช่น พุทธประวัติ พุทธปฏิมา ฯลฯ เกี่ยวข้องกับคำสอน โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีสามโลกในไตรภูมิและอีกประการหนึ่ง เพราะศิลปะหรือช่างจะแสดงเจตจำนงในการเนรมิตศิลปกรรมด้วยพลังศรัทธาและเป็นพุทธบูชา (พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิต (รินรวย), 2564 : 109-122)

พุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นภายในวัดทางภาคเหนือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าเสมือนเป็นเอกลักษณ์ ของความเป็นไทยและล้านนา เพราะภายในพุทธศิลป์มีศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมและความเจริญของชาติที่มีความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งสถานที่รวมการศึกษาที่สามารถศึกษาย้อนกลับไปได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีวัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม การเมือง การปกครอง เป็นต้น รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน การเคลื่อนย้ายชุมชน ความเจริญ ความเสื่อมของชุมชน และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาคพื้นที่ต่างๆ (พระครูภัทรจิตตาภรณ์ และคณะ, 2563 : 135-147)

ในบริบทนี้ จังหวัดลำปางมีความสำคัญในฐานะเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และเป็นศูนย์กลางพุทธศิลป์ที่สำคัญของล้านนา โดยเฉพาะวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งถือเป็นหนึ่งในศาสนสถานที่สำคัญที่สุดของภาคเหนือ พระธาตุแห่งนี้ไม่เพียงมีคุณค่าทางศิลปะที่โดดเด่นในด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม แต่ยังเป็นแหล่งสะท้อนถึงอำนาจทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการปกครองในอดีต พระธาตุลำปางหลวงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนอัตลักษณ์ของล้านนา ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทที่เป็นเอกลักษณ์หรือจิตรกรรมฝาผนังที่บอกเล่าเรื่องราวในเชิงพุทธประวัติและสังคม บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองของลำปางในยุคศรีล้านนา ทำให้พระธาตุลำปางหลวงกลายเป็นตัวอย่างชั้นเยี่ยมของการใช้พุทธศิลป์เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมและความเป็นปึกแผ่นในสังคม

บทความนี้มุ่งศึกษาพระธาตุลำปางหลวงในฐานะกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์และการปกครองในล้านนา ผ่านมุมมองของรัฐศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม การศึกษาเน้นวิเคราะห์บทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะ “เครื่องมือทางอำนาจ” ที่สนับสนุนการบริหารรัฐและการสร้างเอกลักษณ์ของล้านนา

พุทธศิลป์ในล้านนา

พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ซึ่งศิลปินสร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธรูป โดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนัง โบสถ์ วิหาร งานประติมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาลาการเปรียญ ศาลาการเปรียญ สลุป เจดีย์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธรูป พุทธประวัติ พระธรรมคำสอน วิถีชีวิตชาวบ้าน ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย (อดุลย์ หลานวงศ์, พระภาณุวัฒน์ จันทาพูน และพระมหาภริรัฐกรณ พันนาวา, 2565 : 728-746)

พุทธศิลป์ของล้านนาคยุคทอง ได้เริ่มมีพัฒนาการขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 19 ช่วงรัชกาล พญาแก้ว กษัตริย์ลำดับที่ 6 ของราชวงศ์มังราย ภายหลังจากการประดิษฐานพระพุทธรูปแบบลึงกวางค์ที่มาจากอาณาจักรสุโขทัยขึ้นบนแผ่นดินล้านนา ในรัชกาลต่อมาคือพญาแสน เมืองมา พระมหากษัตริย์ลำดับที่ 7 และในรัชสมัยของพญาสามฝั่งแกน ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ 8 ในระยะนี้พุทธศิลป์ของล้านนาได้อยู่ในระยะพัฒนาขึ้นไปสู่ยุคที่เจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช พระมหากษัตริย์ลำดับที่ 9 เพราะ อาณาจักรล้านนาในมีองค์ประกอบของความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ทั้ง 6 ด้าน คือ 1) ความเข้มแข็งของอำนาจการปกครองและกองทัพ 2) มีกฎหมายและระเบียบอย่างเหมาะสม 3) มีพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก 4) นักปราชญ์ผู้รังสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา 5) มีความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและระบบจัดการทรัพยากรต่างๆ 6) อาณาจักรล้านนามีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและเป็นศูนย์กลางของระบบการค้าในภูมิภาคนี้ องค์ประกอบทั้งหลายเหล่านี้ก่อให้เกิดการสร้างงานพุทธศิลปกรรมของล้านนาคยุคทอง พุทธศิลปกรรมของล้านนาเจริญรุ่งเรือง อย่างสูงสุดในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช กล่าวได้ว่าพุทธศิลป์ที่สำคัญหลายอย่างได้ถูกสร้างขึ้น ในสมัยของพระองค์ ทั้งพุทธประติมากรรมและพุทธสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างพระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจ็ดยอดมหาโพธาราม ตลอดจนการสร้างพระธาตุช่อแฮ พระธาตุแช่แห้ง พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุหริภุญชัย เป็นต้น (สุชัย สิริวิภูถ และคณะ, 2562 : 2369-2388)

พุทธศิลป์ในล้านนาเป็นศิลปะที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของศาสนาพุทธแบบเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลจากหลากหลายวัฒนธรรม เช่น พุกาม สุโขทัย และล้านช้าง ศิลปกรรมล้านนาไม่ได้เป็นเพียงการแสดงความศรัทธาในพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเมือง และวัฒนธรรมของชนชั้นปกครองที่ใช้ศิลปะเป็นสัญลักษณ์แห่ง

อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์

1. ลักษณะเด่นของพุทธศิลป์ล้านนา

1.1 สถาปัตยกรรม

พุทธศิลป์ล้านนามีจุดเด่นในงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะเจดีย์และวัดที่มีรูปแบบเฉพาะ เช่นเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งพบได้ในวัดสำคัญ เช่น วัดพระธาตุดุสิตหรือภูซำและวัดพระธาตูลำปางหลวง ลักษณะของเจดีย์สะท้อนถึงความงามแบบไทยล้านนา ผสมผสานกับอิทธิพลพุกามและสุโขทัย วิหารล้านนา มีเอกลักษณ์ในโครงสร้างไม้ที่ประดับด้วยลวดลายแกะสลักวิจิตร เช่น วิหารหลวงวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

1.2 พระพุทธรูป

พระพุทธรูปในล้านนามีลักษณะเฉพาะ เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบล้านนามักเน้นความสงบและสง่างาม พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง ดวงตาเรียว พระโอษฐ์เล็กยิ้มบาง พระพุทธรูปไม้แกะสลัก ซึ่งนิยมในพื้นที่ล้านนา เนื่องจากความพร้อมของวัสดุไม้ในพื้นที่

1.3 จิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังล้านนาสะท้อนทั้งพุทธประวัติและชีวิตชาวบ้าน ลวดลายมักแสดงถึงเรื่องราวใน ชาดก เช่น พระเวสสันดรชาดก ตัวอย่างที่เด่นชัดพบได้ในวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

2. อิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก

พุทธศิลป์ล้านนาได้รับอิทธิพลจากหลากหลายวัฒนธรรม โดยปรับให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น เช่น อิทธิพลพุกาม: เจดีย์ทรงระฆังและการใช้ลวดลายแกะสลัก อิทธิพลสุโขทัย: พระพุทธรูปที่แสดงความอ่อนช้อยและลวดลายไทยประเพณี อิทธิพลล้านช้าง: การใช้ลวดลายเรขาคณิตในสถาปัตยกรรม

บทบาทของพุทธศิลป์กับการปกครองในจังหวัดลำปาง

พุทธศิลป์ในล้านนาไม่ได้มีบทบาทเพียงเพื่อแสดงศรัทธาทางศาสนา แต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความชอบธรรม ความมั่นคง และความปึกแผ่นของการปกครอง โดยชนชั้นนำในล้านนาได้ใช้พุทธศิลป์ในหลายมิติ ดังนี้:

1. การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

ชนชั้นปกครองในล้านนาใช้พุทธศิลป์ในการยืนยันอำนาจและความชอบธรรมของ

ตนเองผ่านการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและการสร้างสถาปัตยกรรมสำคัญ เช่น เจดีย์และวัด ตัวอย่างเช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจของผู้นำในท้องถิ่น การสร้างเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงผู้นำกับพระพุทธเจ้าในเชิงสัญลักษณ์ การสนับสนุนศิลปกรรมเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของผู้นำว่าเป็น “ธรรมราชา” ผู้ปกครองที่ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

2. ศูนย์กลางทางสังคมและการเมือง

วัดและศาสนสถานสำคัญ เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทั้งทางศาสนาและการปกครอง วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและราชพิธีที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม วัดทำหน้าที่เป็นพื้นที่ประชุมหรือที่พักพิงสำหรับชนชั้นนำและประชาชนทั่วไปในช่วงเหตุการณ์สำคัญ เช่น การเจรจาหรือสงคราม บทบาทนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้พุทธศิลป์เป็นสื่อกลางในการสร้างความเชื่อมั่นและความจงรักภักดีต่อรัฐ

3. การส่งเสริมอุดมการณ์รัฐผ่านสัญลักษณ์ทางศิลป์

พุทธศิลป์ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง พระพุทธรูป และลวดลายแกะสลัก ถูกใช้ในการสื่อสารอุดมการณ์ของรัฐ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง บอกเล่าเรื่องราวทางพุทธศาสนา เช่น ชาดกหรือพระเวสสันดรชาดก เพื่อสอนหลักธรรมและค่านิยมที่ส่งเสริมความจงรักภักดี นอกจากนี้ พระพุทธรูปสำคัญ เช่น พระแก้วดอนเต้าในวัดพระธาตุลำปางหลวง ถูกมองว่าเป็นเครื่องรางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองบ้านเมือง

4. การสร้างเอกลักษณ์และความเป็นปึกแผ่นทางวัฒนธรรม

พุทธศิลป์ในล้านนาถูกออกแบบมาเพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของรัฐและประชากรในพื้นที่ ตัวอย่างเช่น การออกแบบเจดีย์และวิหารแบบล้านนา ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐอื่น การใช้พุทธศิลป์เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่น เช่น การอัญเชิญพระธาตุหรือพระพุทธรูปสำคัญไปยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมือง

5. บทบาทในการเชื่อมโยงศาสนากับรัฐ

พุทธศิลป์ในล้านนามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงศาสนากับรัฐ เช่น การประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น งานฉลองพระธาตุ เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและศาสนา การบูรณะวัดและศาสนสถาน เพื่อแสดงความสนับสนุนของผู้นำต่อพระพุทธศาสนา

พุทธศิลปกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางรัฐศาสตร์โดยเฉพาะในด้านการ

ปกครอง โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. อำนาจและความชอบธรรม: ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา มักแสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือผู้นำที่มีความชอบธรรม โดยการสร้างรูปปั้นหรือภาพพระพุทธรูปที่มีความงดงามและมีขนาดใหญ่ เพื่อสื่อถึงความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมและจริยธรรม

2. หลักธรรมและการปกครอง: หลักธรรมในพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง เช่น หลัก “อริยสัจ 4” และ “ทางสายกลาง” ซึ่งอาจถูกตีความเป็นแนวทางในการบริหารจัดการและการปกครองที่เป็นธรรม

3. สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางการเมือง: สัญลักษณ์ในพุทธศิลปกรรม เช่น ดอกบัวหรือพระพุทธรูป สามารถใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองของรัฐ โดยเฉพาะในบริบทของชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

4. การส่งเสริมความสงบสุข: พุทธศิลปกรรมยังสื่อถึงการส่งเสริมความสงบสุขและความสามัคคีในสังคม ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในระบบการปกครองที่มุ่งหวังให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

5. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและรัฐ: พุทธศิลปกรรมสามารถสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมือง โดยอาจเห็นได้จากการที่ผู้นำทางศาสนาและการเมืองร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

การศึกษาและวิเคราะห์พุทธศิลปกรรมในแง่มุมเหล่านี้จึงสามารถให้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวคิดทางรัฐศาสตร์ในบริบทต่าง ๆ ได้

พุทธศิลป์กับการปกครอง กรณีศึกษาพระธาตุลำปางหลวง

วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีประวัติเชื่อกันว่า ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมพระอรหันต์ 3 รูป และพระเจ้าปเสนทิโกศล มาถึงบ้านลัมภะการวัน (บ้านลำปางหลวง) นั้น พระองค์ทรงมอบพระเกศา แก่ลัวะอ้ายกอนที่นำน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป่าง มะพร้าว และมะตูม อย่างละ 4 ผล มาถวายพระองค์ ลัวะอ้ายกอนนำพระเกศาบรรจุผอบทองคำ และก่อพระเจดีย์สูง 7 ศอก ครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงมีพุทธทำนายว่า ต่อไปสถานที่นี้จะเป็เมืองที่มีชื่อว่า “ลัมภะกะปะนคร” และเมื่อพระองค์ปรินิพพานได้ 218 ปี จะมีพระอรหันต์นำพระอัฐิธาตุพระนลาตข้างขวา และลำคองหน้าหลัง มาประดิษฐานที่เจดีย์ทอง

ซึ่งจะมีชื่อว่า “ลัทธิกะปปะ” ตำนานได้กล่าวถึงเหตุการณ์ต่อมาในสมัยพระยาศรีธรรมมาโคศกราช เป็นไปตามพุทธทำนาย โดยมีพระกุมารระกัสสะปะเถระ และ พระเมฆิยะเถระ ได้อัญเชิญพระธาตุมาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์ลัทธิกะปปะ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543 : 41-42) ซึ่งก็คือพระธาตุลำปางในปัจจุบันนั่นเอง

เหตุการณ์ต่อมาตำนานได้บันทึกศักราชไว้ว่า เมื่อ จ.ศ.477 (พ.ศ.1958) เจ้าแม่มหาเทวี (พระนางจามเทวี) เสด็จกลับจากทัพมาตั้งค่ายที่สบยาว พบปาฏิหาริย์พระธาตุ จึงได้มาบูชาและในเวลานั้นเกิดการขาดแคลนน้ำ พระนางจึงได้ตั้งสัตยาธิฐานให้มีน้ำ จึงเกิดเป็นบ่อน้ำกลางเมืองที่เรียกว่า บ่อน้ำเลี้ยง พร้อมทั้งตั้งกัณหาที่นา ทาสี ทาสา ไว้เป็นข้าพระธาตุและรักษาบ่อน้ำ จากข้อความในพงศาวดารโยนก กล่าวว่า พระนางจามเทวีกับเจ้ามหันตยศ เสด็จมานมัสการพระบรมธาตุที่ลัทธิกะปปะนคร ภายหลังจากที่กระทำการราชาภิเษกเจ้าอนันตยศเป็นพระยาครองเมืองศรีนครไชย (พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), 2516 : 191)

วัดพระธาตุลำปางหลวง มีบทบาทสำคัญต่อการต่อสู้เพื่อแยกตัวจากอำนาจของพม่าของชาวลำปาง ทั้งเป็นที่หลบภัยของตนบุญนายาง และเป็นที่ตั้งทัพของท้าวมหายศ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วย้อจ, 2543 : 80) เมื่อหนานทิพย์ช้าง (ต้นราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) ได้ต่อสู้กับกองทัพท้าวมหายศที่วัดพระธาตุลำปางหลวงจนได้รับชัยชนะ ต่อมาพระยาจำบ้านและเจ้ากาวิละ (บุตรเจ้าชายแก้ว) สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตากสิน ได้กำลังของพระเจ้าตากสินเข้าสนับสนุนในการทำสงครามกวาดล้างอำนาจพม่า โดยตีเชียงใหม่สำเร็จใน ปี พ.ศ.2317 นับแต่นั้นเป็นต้นมา ลำปางจึงกลายเป็นแหล่งที่มั่นของฝ่ายไทยในการต่อสู้กับพม่า วัดพระธาตุลำปางหลวงจึงเปรียบเสมือนฐานที่มั่นทางประวัติศาสตร์และการเมืองทั้งของไทยและของล้านนา

นอกจากวัดพระธาตุลำปางหลวงจะเป็นฐานที่มั่นทางการทหารแล้ว ยังเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของพุทธศิลป์ที่สะท้อนอำนาจการปกครองของล้านนาในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี พุทธศิลป์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเมืองการปกครองของล้านนา สามารถวิเคราะห์ได้จากสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่อไปนี้

1. พระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ทางด้านหลังพระวิหารหลวง องค์พระธาตุเจดีย์เป็นแบบสฤป

ภาพที่ 1 พระธาตุลำปางหลวงด้านตะวันออก

แหล่งที่มา : <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Lampangluang2.jpg> [20 ธันวาคม 2567]

คือกลม ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมใหญ่ย่อเก็จ กว้าง 27 เมตร สูงจากฐานถึงยอด 45 เมตร บุด้วยแผ่นทองเหลืองสูงใหญ่มหิมา สว่างดงามแบบล้านนาไทยสมัย พ.ศ. 22039 (ศิลาจารึกในวัดพระธาตุลำปางหลวง) มีกำแพงแก้วสำหรับเดินประทักษิณาวัตรสองชั้น ชั้นในรั้วทองเหลือง ชั้นนอกรั้วเหล็ก ประดิษฐ์เป็นดอกบัวตูมด้วยโลหะที่รั้วทั้งสองชั้น เป็นคติชั้นเดิมของการสร้างพระธาตุเจดีย์ (พรรณานิภา ปิณฑวณิช, 2546 : 99) แสดงถึงศิลปะแบบล้านนาที่เชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นศูนย์กลางทางศาสนา พระธาตุลำปางหลวงเป็นพระธาตุประจำปีฉลู ซึ่งเป็นที่นับถืออย่างสูงในล้านนา ช่วยเสริมสร้างความเป็นเอกภาพของชุมชนในพื้นที่ กษัตริย์ในล้านนาโดยเฉพาะในยุคที่ล้านนามีความเจริญทางด้านศาสนา ต่างก็

ต้องสถาปนาพระบรมธาตุขึ้น เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงศูนย์กลางอำนาจ การสร้างพระบรมธาตุในล้านนาจึงไม่ใช่แค่เพียงความเลื่อมใสศรัทธาเท่านั้น หากยังเป็นการแสดงออกถึงพระราชอำนาจ การแสดงให้เห็นถึงความเป็นพระธรรมราชา เป็นสิ่งบอกบุญบารมีของกษัตริย์ผู้สร้าง ช่วยยืนยันสิทธิธรรมทางการเมือง (สุภาพรณ ฌ บางช้าง, 2535 : 169) และการยึดโยงกับจิตใจของประชาชนที่มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีวิญญาณ และความศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองด้วย (ปริญา ภายสิทธิ์, 2528 : 187) ดังนั้น การขยายอำนาจของกษัตริย์ล้านนาจะทรงขยายอำนาจทั้งทางโลกและทางธรรม โดยการขยายอำนาจทางธรรมจะสนับสนุนการศึกษาปริยัติธรรม การสังคายนาพระไตรปิฎก และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังอาณาจักรใกล้เคียง เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อเรื่อง “จักรพรรดิราชา” อันหมายถึง “พระราชชาติยิ่งใหญ่เหนือกว่าพระราชชาติทั้งปวง” (ปริญา ภายสิทธิ์, 2528 : 210)

การสร้างพระธาตุที่มีขนาดใหญ่ เช่นพระธาตุลำปางหลวง เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ เพราะการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของกษัตริย์ล้านนานิยมทำได้ 3 รูปแบบ คือ การอุปถัมภ์ศาสนธรรม การอุปถัมภ์ศาสนบุคคล และการอุปถัมภ์ศาสนวัตถุ (ระวีวรรณ ภาคพรต, 2526 : 83-84)

รูปที่ 2 พระเจ้าทันใจกลางพระประธานวิหารหลวง

ที่มา : <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/db/PraJaoLanton.JPG/796px-PraJaoLanton.JPG> [20 ธันวาคม 2567]

ซึ่งประการหลังนี้เองทำให้เกิดการสร้าง และปฏิสังขรณ์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่เนื่องด้วยพุทธศาสนาขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งเมื่อพระองค์ได้ปฏิบัติแล้วจะจารึกพฤติกรรมบุญเหล่านี้ลงในจารึก เพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณ และสร้างภาพความเป็นธรรมราชา ให้ประชาชนได้รับรู้ และยอมรับ

2. จิตรกรรมฝาผนังและลวดลายแกะสลัก วิหารหลวงของวัดพระธาตุลำปางหลวง คาดว่าสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ.๒๐๔๔ เพราะในปีนี้ได้มีการหล่อพระพุทธรูปพระเจ้าล้านทอง เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานของวิหารหลวงหลังนี้ วิหารหลวงหลังนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุลำปางหลวง ขนาดกว้าง 17 เมตร ยาว 39 เมตร ลักษณะเป็นวิหารโถง เครื่องไม้เปิดโล่ง ก่อสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง ยกพื้นสูงจากพื้นดินเล็กน้อย วิหารหลวงที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นอาคารที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยพระธรรมจินดานายก เจ้าคณะจังหวัดลำปาง ในการบูรณะครั้งนี้ได้พยายามรักษารูปแบบเดิมไว้ แต่ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน อาทิ เปลี่ยนเสาแปดเหลี่ยมที่รับโครงสร้างหลังคาส่วนบนตอนกลางวิหารมาเป็นเสากลม สร้างเพดานและลายประดับเป็นไม้แกะสลักประดับกระจกลีภาพ ๑๒ ราศี ซึ่งแต่เดิมวิหารหลวงไม่มีเพดาน เป็นอาคารที่เปิดให้เห็นโครงสร้างหลังคาทั้งหมด นอกจากนี้ได้ทำการแกะสลักไม้เป็นลวดลายประดับหน้าบันวิหารทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และในการบูรณะครั้งนี้ได้มีองค์ประกอบบางประการของวิหารหลวงสูญหายไป อาทิ เรือนแก้ว ซึ่งเคยประดับอยู่บริเวณตรงกลางของสันหลังคาในลักษณะเดียวกับที่ประดับบนสันหลังคาอุโบสถและวิหารน้ำแต้มในปัจจุบัน ส่วนช่อฟ้าของวิหารหลวงได้ถูกเปลี่ยนแปลงไป

ภาพจิตรกรรมภายในวิหารหลวงหลังนี้ถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับทศชาติชาดก พุทธประวัติ และพรหมจักรหรือรามเกียรติ์ ฉบับสำนวนล้านนาที่มีความแตกต่างจากเรื่องรามเกียรติ์บางประการ ภาพจิตรกรรมบนแผงคอสองของวิหารหลวงนี้มีทั้งสิ้น 24 แผ่น เริ่มจากทศชาติชาดก ตั้งแต่เรื่องของพระเตมียชาดกจนถึงพระนารทชาดก จากนั้นเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ จนรอบวิหารหลวง ภาพจิตรกรรมได้ถ่ายทอดออกมาในหลากหลายรูปแบบ เช่น ภาพภูเขา ภาพบุคคล ภาพท้องฟ้า ภาพสถาปัตยกรรม ภาพการแต่งกาย ภาพการเดินทาง เป็นต้น อย่างไรก็ตามภาพจิตรกรรมเหล่านั้นได้สื่อถึงคติธรรมที่สนับสนุนการปกครองแบบธรรมราชา พุทธศิลป์ในล้านนา แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่ซับซ้อนของศิลปกรรมที่ทำหน้าที่ทั้งในฐานะสัญลักษณ์ของศาสนาและเครื่องมือในการบริหารรัฐ บทบาทนี้ยังคงส่งผลมาจนถึงยุคปัจจุบันผ่านการอนุรักษ์และการส่งเสริมวัฒนธรรมล้านนาในมิติที่หลากหลาย เช่น ภาพ

การแต่งกายของกษัตริย์ที่มีความแตกต่างจากสามัญชนทั่วไป กล่าวคือ เป็นภาพการสวดเสื้อมีไม่มีแขนทับ เสื้อแขนยาวชั้นในประดับอินทรีนุ ชายเสื้อมาวงลงมาถึงสะโพก มีเข็มขัดคาดเอว ผ่านุ่งประดับชายไหวชายแครง บางครั้งก็นุ่งโจงกระเบนยาวลงมาครึ่งแข้ง มีมงกุฎยอดแหลม เป็นสิริภรณ์ สวมสังวาล การแต่งกายเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงสถานะของกษัตริย์ที่อยู่ในฐานะสูงกว่าปวงชนทั่วไป มีอำนาจในการปกครองประชาชน นอกจากจะเป็นราชาแล้วยังมีฐานะเป็นเสมือนธรรมราชาด้วย ส่วนภาพจิตรกรรมการแต่งกายของกลุ่มข้าราชการระดับล่าง ได้แก่ เหล่าเสนาบดีและทหารมีการแต่งกายแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ การแต่งกายแบบทหารฝรั่ง การแต่งกายแบบทหารจีน และการแต่งกายแบบทหารพม่า ซึ่งทำให้เห็นถึงร่องรอยการติดต่อระหว่างประเทศและอิทธิพลของการเมืองระหว่างประเทศที่เข้ามามีบทบาทในล้านนาสมัยนั้น อันสะท้อนผ่านพุทธศิลปกรรมได้อย่างชัดเจน

สรุป

วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการเชื่อมโยงระหว่างพุทธศิลป์ การปกครอง และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดแห่งนี้มีบทบาทสำคัญในมิติทางศาสนา การเมือง และสังคม ในด้านศาสนา วัดพระธาตุลำปางหลวงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางความศรัทธาของชาวล้านนา โดยเฉพาะผ่านองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่เป็นพระธาตุประจำปีนักษัตรฉลู สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมภายในวัดสะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะของพุทธศิลป์ล้านนา ในด้านการปกครอง วัดมีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจรัฐ ผ่านการอุปถัมภ์ศาสนาโดยชนชั้นนำ และการเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมสำคัญในเชิงรัฐศาสตร์ วัดพระธาตุลำปางหลวงไม่เพียงแต่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมือง แต่ยังสะท้อนถึงบทบาทของศิลปะและวัฒนธรรมในการสร้างความปึกแผ่นและอัตลักษณ์ของรัฐล้านนา ในยุคปัจจุบัน วัดยังคงรักษาความสำคัญทั้งในมิติศาสนาและวัฒนธรรม โดยได้รับการส่งเสริมในฐานะแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ วัดพระธาตุลำปางหลวงจึงไม่เพียงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของล้านนา แต่ยังเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของศิลปะ ศาสนา และการปกครอง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างความปึกแผ่นและอัตลักษณ์ของสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง

บรรณานุกรม

- ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ.1912 ถึง พ.ศ.2101. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรรณนิภา ปินทวณิช. (2546). การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระครูภัทรจิตตากรณ และคณะ. (2563). รูปแบบการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของอุโบสถ ในจังหวัดนครราชสีมา. **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**. 5 (2) : 135-147.
- พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิโต (รื่นรอย). (2564). การบริหารจัดการ “พุทธศิลป์” และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**. 8 (6): 109-122.
- พระยาประชาภิจักรจักร [แหม่ม บุนนาค]. (2516). **พงศาวดารโยนก**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.
- ระวีวรรณ ภาคพรต. (2526). การกลุ่ปนาในล้านนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ 22. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุขชัย สิริวิบูล และคณะ. (2562). วิเคราะห์พุทธศิลป์ล้านนากับกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กลุ่มชาติพันธุ์อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**, 6 (5), 2369-2388.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2535). **ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติใน สมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดุลย์ หลานวงศ์, พระภาณวิวัฒน์ จันทาพูน และพระมหาภิรัฐภรณ์ พันนาวา. (2565). พุทธศิลป์ : ประวัติ พัฒนาการ และอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารศิลปะการจัดการ**. 6 (2), 728-746.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัยอาจ. (2543). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสุนัน (ซิลเวอร์มบุคส์).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ล้านนา ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 20 และ 21. ใน **ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.